

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

127:4• 2007

LITTERATUR

Priser i stormaktstidens Sverige

Göran Hansson, *Säld spannmål av kyrkotioden: priser i Östergötland under Sveriges stormaktstid*, diss., Umeå studies in economic history 26, Umeå: Umeå universitet, 2006. 255 s. (Summary: Corn sold from church tithes: prices in Östergötland during Sweden's period as a great power.)

Göran Hanssons avhandling består av två volymer, en textdel och en bilaga med tabeller och diagram. Bilagan är endast publicerad elektroniskt (se Libris för länk). I textdelen redogör författaren inledningsvis för avhandlingens bakgrund, avgränsningar och frågeställningar. Det övergripande syftet anges vara "att tillföra ny kunskap om priser och prisförändringar under stormaktstiden". En huvudfråga är hur prisförhållandet mellan olika varugrupper utvecklades på kort och på lång sikt, en annan att förklara variationer av cyklisk karaktär i priserna.

Del II, "Prisförändringar och prisrelationer", består av fyra kapitel. De två första redogör för pris- och lönematerialet i Östergötland, särskilt det kyrkliga källmaterialet rörande priser. Kapitel 3, "Priser och löner i Östergötland", består av fyra delstudier. Först studeras priserna på säd från 1592 till 1735, och ett antal korta priscykler urskiljs. Författaren presenterar prisutvecklingen för en rad varor som det tidigare inte funnits några långa sammanhängande serier på, till exempel vin, hästskor, spik och näver. För det andra diskuteras markegångspriser och markegångstaxor i Östergötland under perioden 1686–1774. Slutsatsen är att länsmarkegången är representativ för prisutvecklingen under frihetstiden, åtminstone för råg, det viktigaste sädeslaget, när det gäller trender och priscykler. För det tredje ger författaren en bild av daglöner och levnadskostnader utifrån kyrkoräkenskaper. Ett resultat är att lönens köpkraft uttryckt i spannmål föll från 1670-talet till 1690-talet, men inte för undersökningsperioden som helhet. Det fjärde och sista avsnittet i kapitel 3 söker klargöra om förtäringen vid Vadstena hospital visade samband med prisförändringar. Det visar sig att förtäringens värde för tjänstefolkets del sjönk från 1600-talets mitt fram till 1720-talet, medan det tenderade att stiga för klienterna. Under högprisår blev kosten mer vegetabilisk än under lågprisår, både bland klienterna och bland tjänstefolket.

I kapitel 4, "Jämförande analys av priser och löner", följs prisutvecklingen för en rad varor. Priserna jämförs mellan olika svenska områden och vissa jämförelser görs dessutom med den europeiska kontinenten. Författaren återvänder till förtäringen vid Vadstena hospital och jämför den kost som hjonen fick med kosten vid de hospital som figurerar i Mats Morells avhandling, men också med soldatkosten omkring 1700. Till skillnad från vad Morell funnit för Falun och Västerås

blev kosten vid Vadstena hospital inte mer vegetabilisk över tid. Utspisningen vid Vadstena hospital visar stora likheter med soldaternas kost i fält. Med tanke på att hospitalshjonen utgjordes av personer som inte alltid var arbetsföra bör det ha inneburit att deras kost var rikligare i förhållande till behoven än soldaternas ransoner.

Del III bär rubriken "Faktorer som påverkar priserna". I kapitel 5 introduceras tre faktorer som antas ha påverkat prispbildningen: 1) klimat och väder, 2) befolkningsutvecklingen och 3) militärstatens civilsamhälle, varmed avses krigsfinsansiering, beskattning och utskrivningar. Kapitel 6 behandlar i tre avsnitt orsaker till prisförändringarna. Det första diskuterar orsaker till prisvariationerna. Den långsiktiga utvecklingen av spannmålspriserna i riksdaler beskrivs. Priscyklerna fortsatte under hela frihetstiden och fick då en något större amplitud. Det andra avsnittet rör regionala prisskillnader. Prisnivåerna i Östergötland jämförs med dem i flera andra områden. Bland annat visas att spannmålspriset i Kalmartrakten var betydligt lägre än det i Östergötland under årtiondena kring 1700. De låga priserna runt Kalmar förklaras med att kyrkorna där inte satte gängse marknadspris då de sålde spannmål, utan höll sig till traditionsbundna priser som möjligen kan förknippas med föreställningar om det rättvisa priset. Tre större prisregioner urskiljs: Bergslagen hade de högsta priserna, medan prisnivån i Stockholm, Östergötland och en del andra områden i Mellansverige var medelhög. Södra Götaland bildade en tredje region där priserna var lägst. Prisnivån steg med andra ord ju längre norrut man kom. Kapitel 7, slutligen, består av sammanfattning och slutsatser.

Diskussion

Avhandlingen ger en mängd ny prishistorisk information av stort värde för forskningen. Undersökningen är noggrant genomförd, källor och metoder tydligt redovisade. Det är utmärkt att det omfattande prismaterialet ställs till forskarnas förfogande i tabellbilagan. I svensk prishistorisk forskning är det något nytt att utnyttja kyrkoräkenskaper på det systematiska sätt som görs här. Fortsatt forskning kommer att stimuleras av att författaren har funnit priser på varor som man kanske inte hade trott att det var möjligt att få fram långa serier för. Det gäller exempelvis priset på vin, vars kraftiga prisfall under tidigt 1600-tal reser spännande frågor om förändringar i den internationella handeln. Jag vill ta upp några punkter där det verkar vara möjligt att komma längre, eller åtminstone att nå samma resultat på ett enklare sätt.

1. Prisjämförelser

Den första frågan rör sättet att presentera priserna. Sverige hade ett komplicerat monetärt system under undersökningsperioden. Priser angavs vanligen i daler kopparmynt, i daler silvermynt eller i riksdaler specie. Specieriksdalern var den

mest värdebeständiga enheten och motsvarade år efter år ungefär 26 gram silver. Kursförhållandet mellan dessa tre myntslag försköts över tid. Daler kopparmynt föll gentemot daler silvermynt, som i sin tur föll i kurs gentemot specieriksdalern. Författaren har valt att redovisa priserna huvudsakligen i daler silvermynt, ibland även i riksdaler specie.

Författaren lägger stor vikt vid att belysa korta cykler i spannmålspriserna. Problemet med att uttrycka dem i daler silvermynt är att prissvängningarna i hög grad kan återföras på monetära förändringar, snarare än på något som hände i den reala ekonomin. Särskilt de monetära chocker som förekom åren kring 1630 och 1718 inverkar på analysen av de cykliska rörelserna. Det hade varit bättre att rensa bort så mycket som möjligt av dessa förändringar. De är ett brus som påverkar priserna på alla varor på samma sätt och som därför inte tillför den prishistoriska analysen något. Som framgår av figur 1 blir svängningarna annorlunda, med betydligt större amplitud, då priserna ges i daler silvermynt än då de framställs i riksdaler. Pristopparna sammanfaller långtifrån alltid i de båda kurvorna. Författaren är medveten om problemet och framhåller själv att det var förändringar i penningssystemet som låg bakom en stor del av prisstegringen under de två nämnda perioderna.

När priserna uttrycks i daler silvermynt får det även konsekvenser för sambanden mellan prisutvecklingen för de olika varorna. Författaren lägger fram en rad korrelationer för att ge en bild av hur priserna på vissa varor samvarierade. Sambanden är ofta starka; exempelvis uppgår korrelationen mellan järn och råg till 0,58. Men de monetära chockerna, med plötsliga förskjutningar i nominella priser i daler silvermynt, ger upphov till skenbara korrelationer. Värdena för alla serier ökar kraftigt och precis lika mycket i samband med dessa chocker. Den stigande trenden i priserna har inte rensats bort. Räknar man i stället i riksdaler och trendensar så sjunker korrelationen mellan järn och råg till 0,07, vilket kan betraktas som ett nollsamband.

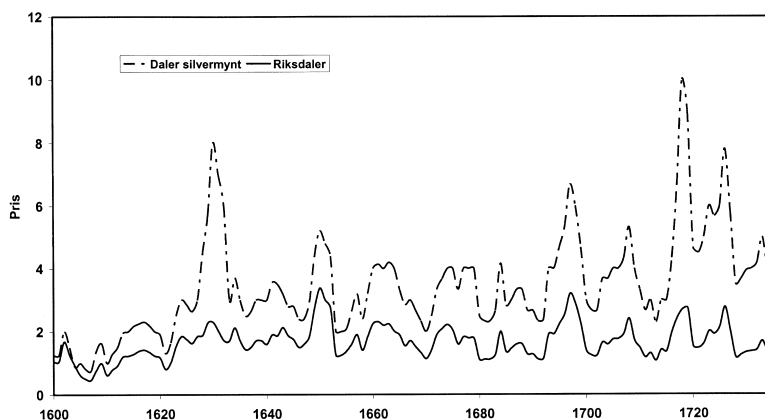
Det hade enligt min mening varit bättre att presentera prisserierna huvudsakligen i riksdaler specie, vilket är praktiskt taget detsamma som att ange dem i silver (gram silver per kvantitet av en viss vara). Detta hade också underlättat de jämförelser med prisserier i andra länder som författaren på flera ställen gör. Jämförelserna hade dessutom förenklats om författaren hade använt Robert Allens och Richard Ungers stora prishistoriska databas, som är fritt tillgänglig på nätet.¹

2. Klimat, skördar och priser

Författaren lägger på goda grunder vikt vid hur klimatfaktorer kunde påverka skördar och priser. Han använder sig dock inte sig av någon klimatserie som går att länka till dessa ekonomiska variabler. Det går därför inte att närmare bedöma

1. <http://www2.history.ubc.ca/unger/htm_files/new_grain.htm>, juli 2007.

Figur 1. Rågpris per tunna i Östergötland 1600–1735 i daler silvermynt respektive riksdaler specie

Källa: Hansson, Göran, *Säld spannmål av kyrkotioden*, Umeå 2006, s. 252, samt Tabell- och diagrambilaga, tabell 53a

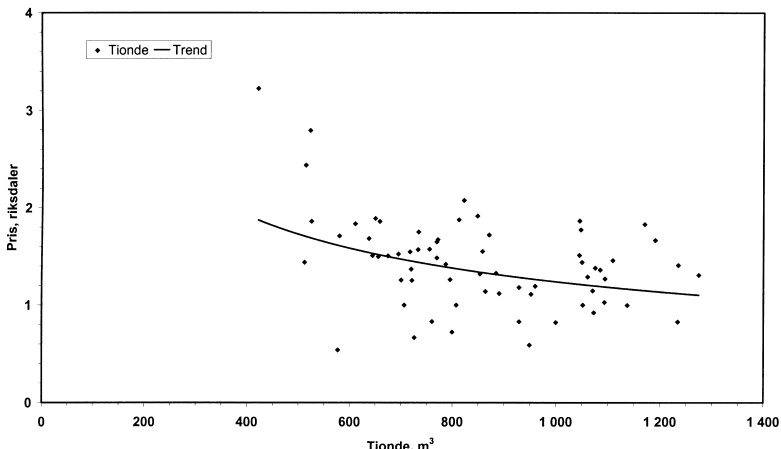
hur mycket den agrara ekonomin har påverkats av klimatvariationer. Författaren skriver att det från perioden före den regelrätta meteorologin med början under 1800-talet inte finns några regelbundna observationer över temperatur och nederbörd. Så illa är det nu inte i verkligheten. Bland annat finns publicerade temperaturmätningar från Uppsala med start år 1722.²

Uppsala ligger visserligen inte i Östergötland, men serierna därifrån bör ändå vara tillräckliga för att man ska kunna se om ovanligt kalla eller varma månader hade tydliga effekter på priserna. Här är inte platsen för någon alternativ analys av detta. Det bör dock nämnas att varken sommar- eller vintertemperaturen visar något nämnvärt samband med priset (i riksdaler) på råg eller korn i Östergötland 1722–1775. Däremot hade marstemperaturen viss betydelse; korrelationen med råg uppgår till $-0,51$, det vill säga hög temperatur i mars gav ett lägre pris. En varm vår bör ha förlängt vegetationsperioden och minskat risken för nattfrost. Sambandet är dock inte överväldigande starkt: det är inte mer än en fjärdedel av variansen i rågpris som kan återföras på marstemperaturen. Man kan alltså inte räkna med att temperaturväxlingar ska kunna förklara större delen av variationerna i spannmålspris. Givetvis spelade även andra väderförhållanden som nederbörd in, men där saknas användbara serier.

Ett annat arbetssätt hade kunnat vara att fokusera mindre på klimatet, eftersom det saknas bra data för tiden före 1722, och i stället söka klargöra sambandet

2. Moberg, Anders, *Temperature Variations in Sweden since the 18th Century*, Stockholm: Stockholm University 1996, Paper D, Appendix 1.

Figur 2. Skördar och kornpriser i Östergötland 1601–1680

Källa: Hansson, Göran, *Säld spannmål av kyrkotionden*, s. 46, Tabell- och diagrambilaga, Tabell 2a, 3a, 4a, 5a, 6a, 7a, 8a, samt Lotta Leijonhufvud, *Grain tithes and manorial yields in early modern Sweden*, Uppsala 2001, Appendix IV, tabell N.

mellan skördar och priser. Fick svaga skördar starkt genomslag i priserna? Tiondeuppgifter kan användas för att studera detta samband. Som man kunde vänta steg priset på korn med fallande skördar (figur 2). Korrelationen är cirka $-0,50$, vilket innebär att en fjärdedel av variansen i priser kan återföras på skördeväxlingarna. Skördeutfallet på kort sikt kan tydligen inte förklara merparten av prisvariationerna. De tiondeuppgifter som diagrammet bygger på har publicerats av Lotta Leijonhufvud och är väl kända av författaren, som har bearbetat dem och presenterar dem som en serie över skördeutvecklingen på lång sikt. Det hade varit värt att länka denna information om skördar till spannmålspriserna och resonera om varför de inte kan förklara mer än en mindre del av prissvängningarna.

En sådan diskussion skulle leda in på frågor om betydelsen av interregional och internationell handel för att jämna ut effekterna av felslagna skördar. Astrid Hegardt har visat att de mellansvenska spannmålspriserna under stormaktstiden tydligt samvarierade med de kortsiktiga prisrörelserna i bland annat Danzig och Amsterdam.³ Hennes slutsats är att den internationella handeln inverkar på priserna och bidrog till att dämpa följderna av knappa skördar i Sverige. En mer utvecklad modell för den svenska prisbildningen borde alltså ta hänsyn till såväl inhemska skördar som handel, och försöka avväga betydelsen av dessa faktorer.

3. Astrid Hegardt, *Akademiens spannmål: uppörd, handel och priser vid Uppsala universitet 1635–1719*, Uppsala 1976, s. 156ff.

3. *Orsaker till prisökningar*

Författaren för i kapitel 6 en intressant diskussion om betydelsen av skördar, krig och farsoter för prissvängningarna. Han argumenterar för att svaga skördar var huvudfaktorn bakom prisstegringar, men löser egentligen inte problemet att bedöma den inbördes betydelsen av dessa faktorer.

En alternativ väg hade varit att göra en regressionsanalys med dummyvariabler. Man kan definiera en variabel *Krig* som får värdet 1 för varje år som författaren nämner krig i sin redogörelse, och värdet 0 för övriga år. På samma sätt kan man konstruera en variabel *Farsot* med värdena 0 eller 1. Det visar sig att dessa variabler tillsammans inte kan förklara mer än en helt obetydlig del av variationerna i rågpris (i riksdaler). R^2 blir inte större än 0,01, det vill säga *Krig* och *Farsot* förklarar praktiskt taget ingenting av de kortsiktiga prissvängningarna. Detta resultat låter sig väl förenas med författarens slutsats att den främsta orsaken till prisökningar var svaga skördar.

4. *Prisanalys och levnadsnivå*

På flera ställen berörs frågor med anknytning till levnadsvillkor och ekonomiska marginaler. Författaren finner exempelvis att sambanden mellan spannmålspris och dödlighet var rätt svaga. Studien av förtäringen vid Vadstena hospital visar ingen tendens till vegetabilisering av kosten. Näringsstandarden sjönk inte dramatiskt under år med höga priser. Här finns alltså flera delresultat som alla pekar på att det fanns ekonomiska marginaler i 1600-talets Östergötland, trots tiondelängdernas bild av långsiktigt fallande skördar. Befolkningen tycks inte ha levt på existensminimum. Det hade varit av värde att få dessa olika trådar hopknutna i en samlad diskussion om vad analysen av priser och näringsintag kan ge för tolkningen av levnadsvillkoren.

5. *Disposition och formalia*

Dispositionen är på det hela taget logisk, men den kunde ha stramats upp. Studien av korta priscykler hade vunnit på ett stramare format. Det hade den fått om den presenterats i riksdaler och mer översiktligt visat på kursutvecklingen mellan daler silvermynt och riksdaler. Analysen av korta cykler i spannmålspris genomförs nu på två ställen (i kapitlen 3 och 6), i båda avsnitten ganska detaljerat. Om analysen i kapitel 6 fått ersätta den i kapitel 3 hade det sparat utrymme och inslaget av siffror i texten hade minskat.

Studien av förtäringen vid Vadstena hospital hade likaså blivit lättare att följa om den legat samlad på ett håll i stället för att delas på två avsnitt. Läsaren får nu bläddra en hel del fram och tillbaka. Även analysen av daglöner (avsnitt 3.4 och 4.8) hade med fördel kunnat föras samman i ett avsnitt. Slutligen hade det varit bra om måttsenheterna genomgående hade angivits i tabellbilagan. Det framgår exempelvis inte om priserna på vin är per kanna eller någon annan måttenhets.

Sammanfattande omdöme

Göran Hanssons avhandling bygger på ett gediget empiriskt material. Författaren har i arkiven vaskat fram en imponerande rikedom på täta prisserier. Studien belyser tidigare föga kända förhållanden i stormaktstidens ekonomiska historia. Hansson visar att priserna på de viktigaste sädesslagen steg och föll i ett cykliskt mönster, och lägger fram detaljerade resultat och tolkningar av de korta pris-cyklerna. Bland de nya resultaten märks även en systematisk jämförelse av regionala olikheter i priser. Här framläggs en tydlig bild av vilka delar av landet som kännetecknades av en hög respektive låg prisnivå och vilka som visade gemensamma prisrörelser. Relativpriserna mellan olika varor på kort och på lång sikt belyses på ett grundligt sätt. Författaren för också en realistisk diskussion om effekterna av skördar, krig, farsoter och skatter på prisutvecklingen.

Jag har efterlyst en mer koncis diskussion kring de korta cyklerna. I vissa avseenden hade analysen kunnat föras längre med ett effektivare utnyttjande av existerande data kring klimat och skördar. Men inget av detta rubbar avhandlingens huvudresultat. Bra forskning ska ge goda utgångspunkter för nya insatser, och så är i hög grad fallet med denna avhandling.

*Johan Söderberg**

* Fakultetsopponent